

© Рібцун Ю. В. Особливості предметно-розвивального середовища в логопедичній групі за умови інклюзії дошкільників із ДЦП / Ю. В. Рібцун // Педагогіка здоров'я. Здоров'я людини в умовах ноосферогенезу : зб. наук. пр. III Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої 150-річчю з дня народження академіка В. Г. Вернадського / за заг. ред. акад. Прокопенка І. Ф. – Х. : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2013. – С. 331–338.

Рібцун Ю. В.

Інститут спеціальної педагогіки НАПН України

**ОСОБЛИВОСТІ ПРЕДМЕТНО-РОЗВИВАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА
В ЛОГОПЕДИЧНІЙ ГРУПІ ЗА УМОВИ ІНКЛЮЗІЇ
ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ДЦП**

Гуманізація сучасної системи дошкільної освіти передбачає реалізацію пріоритетних завдань державної політики, зазначених у „Національній доктрині розвитку освіти України” [1], а саме: дотримання особистісної орієнтації навчально-виховного процесу, створення рівних можливостей для всіх дітей у здобутті якісної освіти, забезпечення їх соціально-педагогічного захисту, реалізація права вибору батьками чи особами, які їх замінюють, навчального закладу, програми для своєї дитини з урахуванням індивідуальних, у т.ч. й психофізичних, особливостей. Останнім часом, завдяки підвищенню ефективності методів психолого-медико-педагогічного обстеження, діагностують значну кількість комбінованих порушень, які виникли унаслідок дії патогенних ендогенних і / чи екзогенних факторів, коли рухові дефекти (дитячий церебральний параліч) або сенсорні вади (слуху, зору) поєднуються з відставаннями в інтелектуальній та / чи мовленнєвій сферах.

Через те, що спеціальні дошкільні навчальні заклади (ДНЗ) компенсуючого типу мають переважно вузьку конкретну спрямованість (наприклад, для дітей із затримкою психічного розвитку, тяжкими порушеннями мовлення тощо), актуальною залишається проблема

організації і проведення навчально-виховної та корекційно-розвивальної роботи з дітьми, котрі мають комбіновані порушення. Тож у спеціальних ДНЗ компенсуючого типу для дітей із порушеннями мовлення потрапляють дошкільники з незначним зниженням слуху чи зору, руховими порушеннями, але з обов'язковим збереженням інтелекту та навичок самообслуговування.

Найчастіше серед дітей із комбінованими порушеннями до логопедичної групи потрапляють дошкільники з легкими формами дитячого церебрального паралічу (ДЦП). Дитячий церебральний параліч – захворювання центральної нервової системи при провідному ураженні рухових зон і рухових провідних шляхів головного мозку [2, С. 531]. Спостереження за дітьми з ДЦП можуть викликати у людей, ніяк не пов'язаних зі спеціальною освітою, подвійні почуття: про дитину із легким ступенем захворювання складається враження, що вона не потребує якогось особливого навчання та виховання, проте дитина з важким ступенем цієї ж патології викликає жалість і думки про те, що навчати її – марна справа. Однак тільки відповідні спеціалісти (медики, вчителі-логопеди, вчителі-дефектологи, практичні психологи) знають, яке велике значення для вказаної категорії дошкільників має своєчасне надання комплексної психолого-медико-педагогічної допомоги, яка покращить їх психофізичний стан, зокрема психомоторні, мовленнєві функції, підготує до самостійного життя, ліквідує комплекс неповноцінності, забезпечить соціальну адаптацію та життєдіяльність у цілому.

Побудувати ефективну систему дошкільної освіти дітей із вадами мовлення та ДЦП можливо лише із урахуванням особливостей їх психофізичного розвитку. Найчастіше в логопедичні групи потрапляють діти з ДЦП зі спастичною диплегією чи геміплегією (за класифікацією К. О. Семенової), що зумовлює видозміну вже наявного в групі чи створення такого предметно-розвивального середовища [3], в якому б дитина з особливими освітніми потребами мала змогу відновити частково

втрачені або послаблені властивості та функції організму, якості особистості, максимально повно розвинути індивідуальні здібності.

Організуючи предметно-розвивальне середовище для дітей логопедичної групи із ДЦП, педагог:

1) проектує його на основі корекційно-розвивальної програми, що реалізується у ДНЗ (логопедичній групі);

2) будує, виходячи з особистісно-орієнтованої моделі взаємодії;

3) створює умови для забезпечення безпеки життя і зміцнення здоров'я;

4) забезпечує обмеженою кількістю ігор та іграшок, щоб не розсіювати і без того нестійку увагу дошкільників, не переобтяжувати навчальним матеріалом;

5) створює умови для полегшення виконання дошкільниками рухів і дій, розвитку мотивації в оволодінні руховими навичками;

6) забезпечує поступове подолання труднощів (дотримання принципу від простого до складного);

7) дає змогу закріплювати сформовані дії у практичних ситуаціях, удосконалювати нові здібності (покрокове повільне зростання).

Вся обстановка групи повинна сприяти розвитку дітей із мовленнєвими вадами, у т. ч. й дошкільників із ДЦП. Бажано, щоб інтер'єр групової кімнати був у помірній кольоровій гамі, без переобтяження окремими предметами чи дрібними деталями. Варто пам'ятати: щоб не порушувати загальної естетичної гармонії, килимові покриття та меблі мають відповідати кольорам і відтінкам інтер'єру.

Доцільно використовувати відкриті стелажні системи, адже вони, окрім того, що не загромождають приміщення (а це дуже важливо для дошкільників з ДЦП), ще й виконують роль роздільників простору. Відкриті стелажі та полиці дозволяють повітрю і світлу вільно проникати у всі куточки приміщення, дають можливість педагогу ненав'язливо спостерігати за дітьми з ДЦП у процесі їх діяльності на відстані. Слід

намагатися не змінювати фізичне оточення в групі (розміщення столів, дошки, ігрової зони), адже так дітям легше пристосуватися до умов групи і безпечніше пересуватися в просторі.

Під час розташування меблів та ігрового обладнання варто врахувати недостатню координованість і стійкість дітей із ДЦП. Усі шафи мають бути міцно прикріплені, полички прилаштовані на доступному для дошкільників рівні, виділений диванчик для відпочинку. У груповому просторі на шляху руху дітей не повинно бути гострих кутів. Слід усунути або, як мінімум, зробити доступними уникнення перешкод, які можуть заважати доступу дошкільників із ДЦП до інших приміщень та участі у всіх сферах життя дитячого колективу.

Між столами доцільно зробити широкі проходи. Бажано, щоб дитина з ДЦП сиділа за першим чи останнім столом, щоб мати більше простору для руху. Доцільно, щоб це був окремий, спеціально обладнаний стіл із гумовими набійками по куточках. Варто спеціально обладнати дошку (набірне полотно), щоб діти з ДЦП могли підходити та самостійно викладати чи прикріплювати щось. Для сидіння дошкільникам із ДЦП доцільно використовувати кутові стільці із підлікотниками, адже саме такі меблі допомагають дитині зайняти найкраще положення: підтримку спини, спрямування плечей уперед, уникаючи западання, утримання голови без надмірного розтягнення шиї.

Щоб діти менше сиділи на стільцях, бажано заслати підлогу килимовими покриттями та розташувати на них різні подушечки, валики тощо у вигляді ігрових предметів (черепашок, гусениць, пеньків та ін.). Визначити власне місце дитини з ДЦП на килимі можуть допомогти спеціально викладені (зображені, вишиті) позначки. Підтримку дитині під час сидіння на підлозі надасть спеціальне сидіння, що може бути як дуже простим, так і складним – відкидним міні-кріслом із рухомою спинкою.

Педагог має постійно слідкувати за тим, щоб дошкільники із ДЦП не почувалися ізольованими, а мали змогу взаємодіяти з іншими дітьми групи

на рівних. У колективному спілкуванні здійснюється розвиток зв'язного діалогічного мовлення, виховується доброзичливість, формується вміння надати посильну допомогу товаришеві.

Через те, що основною характеристикою ДЦП є порушення рухової сфери, затримка та спотворення розвитку схеми тіла, його положення і рухів, астереогноз, у секторі „Я расту” має бути зібране обладнання, іграшки, що стимулюють розвиток у дітей тактильного сприймання, загальної (ходіння, стрибки, біг, розгортання передпліччя та плеча) моторики, вміння орієнтуватися у просторі. Удосконаленню навичок координованої ходьби допомагають спільні ігри дітей із ляльковими колясками чи великими машинами. М'ячі різних розмірів використовуються для покращення реакції руху на дотримання рівноваги, для м'язового тренування пристосовуються міні-батути, хаппер (велика надувна куля з ручками, на якій можна сидіти верхи), куби, валики, тунелі, блоки різного розміру та ваги.

Доріжка з перешкодами допоможе дошкільникам із ДЦП виробити плануючу функцію, щоб мати змогу заздалегідь планувати свій шлях. Бажано мати в групі кілька великих м'яких ляльок, досить важких, щоб при маніпуляції з ними діти розвивали м'язову силу. Укріпленню м'язів також сприяє вішання на пояс дошкільника з ДЦП поясу, наповненого крупною, сіллю тощо, а під час спокійного сидіння тримання в руках рухливих чи вібруючих іграшок.

У секторі „Вправні пальчики” здійснюється удосконалення і розвиток ручної (ручна вправність, вміння володіти почергово правою та лівою рукою, обома руками, стискання, розпрямлення рук, охоплення предмету двома руками) та дрібної (утримання предметів пальцями, стискання пальців у кулак, натискування клавiш комп'ютерної мишки, клавіатури) моторики, що є важливим й корисним і для дошкільників із мовленнєвими порушеннями.

Обов'язковим обладнанням сектору є набори дрібних предметів, зокрема жолудів, гудзиків, пластикових ємностей із кришками, щоб діти логопедичної групи, у т. ч. й із ДЦП, маніпулюючи ними, розвивали ручну моторику та дотик. Використання кінезіотерапії допомагає розвинути у дітей розумові здібності та фізичне здоров'я шляхом виконання рухових вправ, активізувати різні відділи кори головного мозку.

Сектор „Веселкові кольори” має особливе значення для дітей із ДЦП, адже ця категорія дошкільників, окрім рухових, має ще й значні сенсорні порушення. Дітям, у т. ч. й із ДЦП, доцільно вправлятися у розфарбовуванні, штрихуванні, переміщенні руки в потрібному напрямку, у чітко окреслених межах, із використанням трафаретів. Корисно також зображувати предмети, схожі на букви, писати на дошці спочатку мокрою мочалкою, а потім крейдою. Використання арт-терапії дозволяє розкриватися спільній творчості дітей.

Колективне малювання дошкільниками за допомогою штампів, поролонової губки, у повітрі, на поверхні, пальчиками, долонями, кляксографія тощо сприяє розвитку не лише креативних якостей, а й ручної та дрібної моторики, просторової орієнтації, мовлення. Надзвичайно корисним є застосування „парного малювання”, коли дошкільник зі збереженою руховою функцією бере руку дитини із ДЦП і малює разом із нею.

Сектор „В гостях у Пограйлика” реалізує природну потребу дошкільників із ДЦП у грі. Ігро-терапія розвиває впевненість у собі, сприяє особистісному зростанню кожної дитини, зміцненню власного „Я”. Лялько-терапія за допомогою використання педагогом лялькової драматизації, введення у вистави конфліктних і значущих для дітей ситуацій, пропонування наче зі сторони оцінити їх, розвиває мовлення, позбавляє негативних емоційних переживань, підвищує самооцінку дошкільників як із мовленнєвими вадами, так і з ДЦП.

Сектор „Маленькі дослідники” через дослідницьку діяльність та безпосередній контакт з природними матеріалами розвиває у дітей моторику та мовлення. Сектор дає змогу дітям із ДЦП грати з водою та піском (брати, відпускати дрібні предмети, викладати їх у те чи інше місце, класифікувати іграшки за певними параметрами), розвиваючи таким чином рухи в променево-зап'ясткових і ін. суглобах верхніх кінцівок. Дошкільники, в т.ч. й із ДЦП, за допомогою ложки чи пальців пересипають зерно (пісок, камінчики, крупи, борошно) з однієї ємності в іншу, працюють із прищіпками, скріпками, вибирають однакові предмети за величиною, кольором, сортують природний матеріал (шишки, камінці, жолуді, боби, горох, квасоллю), виловлюють за допомогою ситечка різні плаваючі предмети, збирають губкою воду, збивають піну вінчиком, грають в ігри з сухими сенсорними матеріалами (діставання навпомацки захованої іграшки, одягання рукавичок із крупами чи піском і виконання якихось дій), що сприяє виробленню рухової, пізнавальної та мовленнєвої активності.

У секторі „Листочок” за допомогою спостережень та праці в природі діти з ДЦП збагачують свої уявлення про навколишній світ. Саме завдяки використанню агротерапії у формі „екологічних стежинок” дошкільники дізнаються, що все в природі знаходиться у певній залежності та взаємозв'язку. У дітей формуються перші уявлення про явища живої природи, про найтиповіші рослини. Дошкільників навчають нескладним трудовим умінням, які в подальшому вони зможуть виконувати самостійно.

Сектор „Веселі музиканти” ставить за мету розвиток у дошкільників із ДЦП слухового та слухо-просторового сприймання, що у зазначеній категорії дітей є порушеними. Використання музикотерапії та логоритміки створює емоційно позитивний фон корекційно-розвивальної роботи, стимулює рухові функції, здійснює розвиток сенсорних процесів за допомогою технічних засобів для відтворення музичних творів: аудіо- та

відеотехніки, музичного центру, дитячих музичних інструментів, атрибутів для інсценування пісень.

У секторі „Смачного!” здійснюється виховання у дошкільників правил поведінки за столом і культури прийому їжі. Дітей із ДЦП навчають навичкам самообслуговування – як користуватися ложкою, бути охайними у їжі, пити з чашки. Варто пам’ятати, що для дітей, які тільки-но засвоюють самостійний прийом їжі, потрібен посуд, який не б’ється. Доцільно використовувати чашки з косо зрізаним верхом (пластикові чашки чи склянки), а також спеціально пристосований посуд із ручками або вигинами, які б повністю підходили під руку дитини. Бажано, щоб покриття столів було неслизьким. Діти можуть потребувати підкладання під посуд м’яких гумових килимків. Обов’язковими є набори паперових серветок і відповідно кошики для використаних серветок, адже головний засіб подолання гіперсалівації в дошкільників із ДЦП – відчуття сухого підборіддя.

У мікрзоні логопедичного кабінету з дошкільниками із ДЦП учитель-логопед проводить індивідуальні ігри-заняття з обов’язковим використанням зондового масажу, відстукуванням ритмічного малюнка слів, роботи з картинками (предметними, сюжетними, їх серіями), мовленнєвим супроводом усіх подій.

У мікрзоні роздягальні дітей навчають навичкам самообслуговування (одягання, роздягання, взування, застібання липучок, гачків, блискавок, застібок, кнопок, гудзиків). На стінах вивішуються схеми послідовного одягання та роздягання для сприймання дошкільниками поетапного виконання дій. У роздягальні бажано використовувати стільчики зі спинкою, що убезпечить дітей із ДЦП від падіння. Дошкільників із мовленнєвими порушеннями привчають надавати посильну допомогу ровесникам із ДЦП під час одягання чи роздягання.

У мікрзоні спальні у дошкільників поступово виробляються навички послідовного роздягання (одягання) та підготовки до сну. Ліжко

дошкільників із ДЦП доцільно розміщувати біля стіни, на якій прикріплені ручки для зручності вставання. Щоб дитина з ДЦП не зісковзнула з ліжка, до нього прикріплюють бордюрки. Проходи між ліжками мають бути достатньої ширини для вільного проходу дошкільників.

У мікрзоні туалетної кімнати продовжується формування навичок самообслуговування та гігієнічних навичок. Для розвитку навичок самообслуговування потрібне використання зручних миючих засобів (наприклад, рідкого мила), наявність у закладі теплої води, обладнання туалетів ручками на стінах біля унітазів. Діти з ДЦП, дивлячись на схеми, розвішані на стінах, засвоюють навички послідовності вмивання, вчаться розчісуватися. Щоденне повторення режимних моментів, зручний ритм життя виховують у дошкільників вміння швидко включатися у звичне чергування дій, сприяють адаптації, виникненню гарного настрою.

Наявність у логопедичній групі дітей із ДЦП потребує видозміни не лише предметно-розвивального середовища, а й режиму дня. Процес прийому їжі, збирання на прогулянку, ігри-заняття з зображувальної діяльності, фізичної культури, музики для дітей із ДЦП мають бути тривалішими в часі, адже дошкільники, хоча і не мають патологічних установок у руках, проте їх рухи незграбні та значно уповільнені. Також слід урахувати, що дошкільники з ДЦП потребують більшого часу для усних відповідей.

Особливо корисними для дітей із ДЦП є ігри-заняття з фізичної культури, малювання, конструювання, ліплення, тож кількість таких ігор-занять доцільно збільшити. Під час ігор-занять із малювання за потреби дошкільнику із ДЦП можна покласти аркуш паперу на гумовий килимок або прикріпити до столу скотчем чи магнітами, причому краще використовувати аркуші великого розміру з матовою поверхнею. На приладдя (олівець, пензлик) можна одягати гумові браслети, щоб воно не зісковзувало зі столу.

Варто використовувати для малювання широкі пензлики. Деяким дітям із ДЦП для утримання олівця може знадобитися хрестоподібна насадка (замість неї можна вставити олівець у невелику грушу). Бажано залучати до зображувальної діяльності усіх дітей групи з метою виховання в дошкільників навичок колективізму, взаємодопомоги. Під час ігор-занять із аплікації та / чи конструювання дитина з ДЦП для зручності може утримувати ножиці з тупими кінцями у двох великих пальцях обох рук. Доцільно пропонувати дитині, виконуючи аплікацію, відривати шматочки паперу та наклеювати їх.

Проводячи ігри-заняття з фізичної культури, інструктор має пам'ятати, що діти з ДЦП легко перезбуджуються, що, в свою чергу, може викликати у них судомні епілептичні напади. Саме тому фізичне, емоційне навантаження для таких дітей, використання спортивного обладнання слід ретельно продумувати та дозувати. Особливо варто слідкувати за ступенем рухливості спортивних ігор. Доцільно розташувати у спортивній залі тематичні ігрові куточки з елементами у вигляді ручок-скобок, за які дошкільники можуть триматися стоячи.

Для дітей із ДЦП є необхідними умови для проведення водної терапії (басейн, душ, ванни, водні доріжки), що виступають ефективними засобами фізичного розвитку дошкільників. Бажаним для дошкільників із ДЦП є наявність у ДНЗ кімнати рухового та психологічного розвантаження, де створені умови для вільної рухової діяльності дітей, що сприяє зміцненню центральної нервової системи, а, отже, психічному та моторному розвитку дітей.

У кімнаті вихованці можуть лазити по лабіринтах, викладених із м'яких модулів, кататися на невисоких гойдалках, спуститися з невеличкої гірки, пограти різнокольоровими кульками у сухому басейні, а іноді просто полежати на релаксаційних подушках під аудіозапис співу птахів, шуму листя, звуків моря чи просто нейтральної заспокійливої музики. Такі спільні види діяльності формують у дошкільників навички колективізму,

морально-етичні норми, що є потрібними як для дітей із мовленнєвими, так і руховими порушеннями.

Створюючи відповідні умов перебування дітей із ДЦП у логопедичній групі, педагоги мають враховувати актуальні й насьогодні принципи кондуктивного (керованого) навчання [4], заснованого Адрасом Петом (першим організатором і директором реабілітаційного центру в Будапешті), зокрема:

- а) дитина має бачити навколо себе не лише хворих, а й здорових дітей;
- б) необхідно пристосовувати дитину з патологією до реального життя;
- в) слід домагатися максимального володіння збереженими функціями;
- г) у процесі навчання повинен забезпечуватися постійний розвиток;
- д) закріплення сформованих дій має відбуватися у практичних ситуаціях.

Таким чином, побудова предметно-розвивального середовища у ДНЗ є зовнішньою умовою педагогічного процесу, що дозволяє організувати самостійну діяльність дітей, спрямовану на саморозвиток під впливом дорослого. Лише тоді, коли дошкільники отримують право на вільний вибір діяльності, що їх зацікавила, вони починають проявляти себе як творчі особистості. Предметний світ, а не вихователь, спонукає дітей до активних самостійних дій. Все це забезпечує розвиток мовленнєвих, інтелектуальних, а також творчих здібностей кожної дитини логопедичної групи.

Література:

1. Національна доктрина розвитку освіти : Указ Президента України від 17 квіт. 2002 р. № 347/2002 [Електронний ресурс] // Режим доступу до вид. : [http: /ukped.com>statti/zakoni-z-pitan-osviti/110.html](http://ukped.com>statti/zakoni-z-pitan-osviti/110.html)
2. Логопедия : учебник для студентов дефектол. ф-тов пед. вузов / под ред. Л. С. Волковой, С. Н. Шаховской. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1998. – 680 с.

3. Рібцун Ю. В. Предметно-розвивальне середовище у молодшій логопедичній групі для дітей із ЗНМ : навч.-метод. посіб. / Юлія Рібцун. – К. : Освіта України, 2010. – 50 с.
4. [http:// www.condped.ucoz.ru/](http://www.condped.ucoz.ru/)